

SZÍNHÁZI KÖRKÉP

Shakespeare és Bulgakov

Zsámbéki Gábor roppant egyszerűnek látszó dolgot fedezett fel a *Vízkeresztben* (Katona József Színház). Azt, hogy a kölcsönösen táplált vonzalmak, a meggyőződéssel hitt vágyak sokszor az élet apró hazugságai, szemfényvesztő trükkjei csupán, s ezeknek tudni kell búcsút mondani, ha eljön a bölcs belátások ideje.

A kényelmes életpózokról való fájdalmas lemondások foglalatosa az előadásban egy szomorú és hervadó költői világ, melynek rezignált hangvételét nem a szöveg recitálásával, hanem a búcsúhoz illő csendekkel és hangtalan történésekkel teremti meg. Sok apró rezdülésből áll az előadás metakommunikációs rendszere: tétova érintésekből, meghitt suttagásokból, elhaló fuvaladallamokból, félbemaradt modulatókból. A színpad reneszánszi színekben pompázik: fehérben, aranyban, vörösben, lilában, kékből. Erre az erőteljes varázsra van szüksége a rendezőnek ahhoz, hogy bizonyíthassa, *Olivia* és *Orsino* szenvedélyesen őrzött magánya a teremő megbánás magánya. Ez a feltevése ugyanis annak, hogy az eltűnt ifjúság felett érzett nosztalgiaival egyben az ifjúság mámorító hatalmát hirdethesse. (Ennek kulcsfigurája a *Bolond* is, aki itt a kérdések igazságának a hordozójává és nem a kinyilatkoztatások urává válik.) A gyönyörű — az elmúlást, a feledést magukba foglaló — képek ugyanakkor érzékeltetni tudják ennek az univerzumnak az émelítőt, kissé undorító, kissé csömört keltő életérzését is.

A képek hangulata szinte eggyé olvad a befogadó élményeivel és asszociációival, s ez az azonosulás máris elegendő lenne a színházi hatás kiváltásához, de a hűség úgy kívánja, hogy meg kell jelenniük a shakespeare-i mellék(?)alakoknak is. Így a játék másik szintjén durva posztokkál és háncsokkal övezett térben találjuk *Böffen Tobiasékat*, akik, ha nem lennének, mindvégig mozdulatlan maradna a költői világ. Az ő lendületük, pergő ritmusú szituációik lendítik előre a történéseket. A játékból hol méltóság, hol gyermeki hev árad, s a néző ezt pontosan úgy élheti át, ahogyan saját életét és helyét szenved meg a zűrzavaros világban.

*

Gothár Péter számára Bulgakov kisregénye tálcán kínálta az orosz forradalmat követő évtized politikai és emberi visszasszágainak éles hangú kritikáját. Egy mesteri kézzel megírt pamflet ez, melynek címét is tilos volt emlegetni és leírni a Szovjetunióban, 1987-ig. Ekkor mutatták meg ugyanis Moszkvában, dramatisztált változatában. A *Kutyaszív* a húszas években újdonságnak számító fiatalítási és szervátültetési kísérletek fantasztikus távlatainak az apropóján beszél a korról, az emberről. A mű központi alakját, a professzort Preobrazszenszkijnek hívják. Beszélő név ez: átváltozást, átéllyegülést jelent. Miről is van szó? Preobrazszenszkij, az átváltoztatás mesterének sebész beavatkozása során új ember születik. Egy halott ember (akiről igazán nem tudjuk meg, ki

volt, mi volt — a koporsójából mindenesetre egy gitár hull ki) hipofízisét átülteti egy kutyaéba, akinek ily módon csak az agyán hajít végre operációt, a szívében nem. De ez a kutyaszív már fertőzött, gyűlöletet hordoz ama új léttel szemben. A kutya élete akkor változott meg egy csapásra, amikor „más szagú” emberek kezdtek érzékelni az utcán. Nem kapott tőlük enni a gyomorforgatóan bűzös népkönyhán, durván üzték el közülük, s jobbról-balról egyforma, óriási barna csizmák rúgták oldalba, mígnem egyszer leforrázták. Így talált rá profeszszorunk, akiben lassan érelődni kezdett e sajátos cserének a gondolata. Kölcsönös szimpátia alakult ki közöttük: a kutya azt „érezte”, ennek az embernek nincs szaga, a professzornak pedig feltűnt, hogy a *proletariátus* szó hallatán a kutyus keserves nyüszítésbe kezd. Egy szép napon aztán e profán, sarlatán mágus (Gothár értelmezésében) segédeivel végrehajtja a műtétet, ám teremtményével kudarcot vall. Ő, akinek a proletárfordalom „megülte a gyomrát”, elvette életét, a terror kihatott az emésztésére és a forradalom óta nem győzte lopott kalucsnijait pótolni, a freudista komplexusokkal küszködő, de mégiscsak hűséges kutya civilizálatlan, formájában emberre emlékeztető, de szörnyűséges gnómmá változtatta. A beszéd képessége még nem emeli az ember rangjára az élőlényt, az ember és a kutya közti — esetleges — különbség nem az ugatásban rejlik — állapítja meg Preobrazszenszkij, s egy lidérces éjszakai operációval eltüntet eme új állam új polgárát.

De valóban reverzibilis az az átalakulás, sőt átéllyegülés, amit Bulgakov tapasztalhatott 1925-ben, a Kutyaszív megírásakor? Élete, sorsa alakulása semmiféle optimizmusra nem adhatott okot. A kérdésre adható választ Gothár színpadi adaptációja egy groteszk félmosollyal háritotta el, okosan kerülve az aktuálpolitizálást. Az előadás másik érdeme, hogy a pamflet stilisztikai követelményének megfelelő, adekvát játéktílust teremtett: Szélsőségektől mentes, finoman árnyalt játék volt ez, megfelelően adagolt, szatirikus jelenetekkel. Gothár koncepciójában a mágus (*Vajda László*) partnere egy egzaltált, elviselhetetlenül torz lelkű porosz orvossegéd (*Máté Gábor*) volt. A normálistól eltérő, kissé kótyavagos figurák (a két beteg — *Végvári Tamás*, *Hollósi Frigyes*; az infantilis lak. biz. tagok — *Csányi János*, *Csonka Ibolya*, *Csendes Olivér*, *Ternyák Zoltán*; a házmester — *Újlaki Dénes* és a két női segéd — *Csomós Mari* és *Bertalan Agnes* fh.) *Szakács György* jelmezeiben tolongtak a színpadon és Selmecki György szagatott, kakofón zenéje kísérte a színészek játékát. A játék főszereplője, az emberies állat és állatias ember KUTYA szerepében *Balkay Géza* mesteri játékát csodálhattuk. Színházi élményünk nem árnyékolta be a rendszer katalizmájának sötét képe, ezért felhőtlenül élvezhetjük e gondosan felépített, politikai pamflet előadást.

NAGY MÁRTA

PODMANICZKY SZILÁRD

Miközben akkor már más

Úgy tűnik,
hogy már csak magamnak beszélek.
Bezárult a Szem, a Száj, a Fül.
A végtagok még mozognak.
Ki tudja, meddig.
Ha egyszer elfelejteném
azt a temérdek jószágot,
amit másoktól kaptam,
a legkegyetlenebb büntetést mérném
magamra: Soha többé nem szólalnék meg.

Kálmány Lajos emlékezete

Pap volt, aki folyton összeütközésbe került feletteseivel, mert különös érdeklődéssel viseltetett az alföldi parasztság iránt. Olyan papként emlegetik föl ma is a szőregi öregek, aki, miután elvégezte lelkipásztori teendőit, parasztruhába bújít és gazdálkodott: szántott, vetett, aratott, őszidőn trágyát hordott, egyszóval „parasztizált”. Bálint Sándor annak ellenére sem ismerte, hogy ő maga Alsóvárosban született 1904-ben. Kálmány Lajos pedig ott halt meg éppen hetven évvel ezelőtt, 1919. december első napjaiban. Ugyanannyi időt, 67 esztendő élték. „Találkozhatam tán vele, merthogy az alsóvárosi utcákon sétált kora reggel, máskor napnyugta után tette, de nem ismertem őt, ezért örökké sajnálom, hogy a Sors nem kedvezett nekem, hogy legalább hallhattam volna szavait” — mondta Bálint Sándor.

Nemrég egy jeles előadáson Huszka Laci bácsi ragadott karon, mondván, hogy mióta Bálint Sándorral vagyok elfoglalva, mintha egy kicsit elfelejtkeztem, elfelejtkezünk volna Kálmány Lajosról. Pedig, mondotta, ha bárhol szegedi nagyok kerülnek szóba, Dugonics András neve után mindenütt őt említik, hiszen annyi halhatatlan és pótolhatatlan gyűjtéssel szolgál immár nekünk is. Valóban, szinte ösztönös a szegediek felsorolása: „Dugonics, Kálmány, Tömörkény, Móra, Juhász Gyula, Bálint Sándor...” S akkor minden előadó hozzáteszi: „...hogy csak a legjelesebbeket említem meg.” Közülük Kálmány Lajos azért választható ki könnyen, mert papi hivatását még akkor is összekapcsolta a magyar népköltészeti hagyományok tudatos gyűjtésével, ha eme utóbbi munkáját egyáltalán nem nézte jó szemmel az egyház. Nem, mert a szinte magántípként kezelt emberi hittartást látták benne kipellengérezni. Pedig, ma már tudjuk, mintegy megmentette mindazt a számkunkra, amit, ha nem gyűjt és publikál, mind eltemették volna, tudójával együtt.

Kálmány Lajos 1852. május 3-án született Szegeden. Tanulmányait a híres temesvári papneveldeben végezte, majd 23 éves korában, 1875-ben szentelték pappá. Pécskára neveztek ki kaplannak, ahol csakhamar megkezdte népköltészeti gyűjtőmunkáját. Kemény jelleme és már akkor is parasztos viselkedése miatt — amely valamely utánozhatatlanul tisztán látó és kibeszélő erényt takart nála is — a falu

népe melléállt: segítettek gyűjtőmunkájában. Felettesei viszont azzal akarták megfélemlíteni, hogy hányták-vetették, mint kaplánt a szegedi határ kisebb településein. Kálmányt ez nem keserítette el, hiszen így kapott (szinte büntetésből) egyre nagyobb és egyre újabb gyűjtőterületet. Közel húszévi kaplankodás után, viszonylag későn neveztek ki plébánosnak a Csanád megyei Apátfalvára. A gyűjtést természetesen itt is folytatta, majd újabb és újabb állomáshelyein, közöttük Szőregen, ahol ma is szívesen emlegetik őt mint „gazdapapot”, máskor mint „gyűjtő-tudós papot”.

A nyugalomba vonulás számára további aktív munkát jelentett. 1910-ben Szegedre költözött és megkezdte a feldolgozást, sőt friss erővel további helységekre utazott gyűjteni, majd megkezdte a „betakarítást, a szüretet”. Összegyűjtötte és nagy részt a saját költségén kiadta a Szegeden és a szegedi nagy tájban talált nagy értékű

népköltészeti kincseit: népi imákat és ráolvasásokat, népballadákat és mondákat, trufákat, népmeséket és kurjantásokat csakúgy, mint sok-sok népdalt. Sajnálhatjuk, hogy a dalokat kotta nélkül közölte, hiszen egyre inkább érződik hiányuk. Nemrég Nagy Albert, a Szeged Táncegyüttes SZOT-díjas vezetője szegődött a kotta nélkül közölt dalok nyomába: Tápén Tóth Andrásné kiváló népdalost szólaltatta meg, igen szép eredménnyel.

Kálmány Lajos munkássága — a dalkották nélkül is — kifejezetten nagy és pótolhatatlan értékű. Munkájával a modern magyar folklorisztika egyik úttörője lett. Legfontosabb művei: a Koszorúk az Alföld vadvirágai-ból I—II., Szeged népe I—III., Hagyományok I—II., amelyek nélkül silányabbak, szegényebbek lennének, mi, szegediek, de hiszem, az egyetemes népköltészeti kutatás is.

IFJ. LELE JÓZSEF

Egy kísérleti fizikus

Úgy gondolom, nem tévedek nagyot, ha azt állítom, hogy a szegedi tudományegyetem első nagy kísérleti fizikusa *Fröhlich Pál* professzor volt, aki száz éve, 1889. december 6-án született Torzsán.

A természettudományok iránt korán érdeklődő fiatalember felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte, és 1913-ban szerzett oklevelet. Még egyetemi hallgatóként, *Eötvös Loránd* meghívására részt vett a *balatoni és az erdélyi geofizikai kutatásokban*, s ez idő alatt egész életére kihatóan igen sokat tanult a legnagyobb magyar fizikus tanításaiból, precizitásából. A kitartó és tudatos kutatási szisztémákat minden bizonnyal ekkor rögzítette magában.

Az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, majd sebészléle folytán leszerelt. A budapesti tudományegyetemen 1918-ban magántanári minősítést kapott. A szegedi tudományegyetemre *Klebsberg Kuno* vallás- és kultuszminiszter 1924-ben hívta meg, és a kísérleti fizikai tanszék vezetését bízták rá, tanszékvezető egyetemi tanári minőségben.

Szegedi kinevezésekor igen sok nehézséggel kellett megküzdnie, hiszen laboratóriumok és szinte minden felszerelés nélkül kellett az oktatói és kutatói munkát megkezdnie. A tanszék, mint az egyetem több más intézete is, a mai *Rádonyi Miklós Gimnáziumban* kapott elhelyezést. Az áldatlan állapot egészen 1930-ig tartott, mire az egyetemi épületek felépültek a Dóm téren.

Fröhlich Pál az 1925-ben elnyert Rockefeller-ösztöndíjjal szerzett tapasztalatok felhasználásával figyelemre méltó fizikaiskolát alakított ki a geometriai optikai törvények tanulmányozására. Ezen az aránylag új területen elért eredményeinek elismeréseképpen az MTA 1928-ban levelező tagjává választotta.

Szegeden ő alakította ki az új kísérleti fizikai intézetet, s e célból állami ösztöndíjjal a legkorszerűbb német egyetemeken intézeti szervezeti felépítést tanulmányozta. Klasszikus optikai kutatási területei mellett, a harmincas évektől kezdődően figyelmét mindinkább a kolloid-foszforok felé fordult, főként a zselatin-foszforok foszforeszcenciáját és lumineszcenciáját vizsgálta.

Fröhlich Pál aktívan vett részt a szegedi egyetemi életben. Többször volt a karnak dékánja és prodekanja, de rektora is. Fáradszónaként dolgozott intézetében, konferenciáknak és kongresszusoknak aktív előadója volt.

Lányát, Mokut (szintén fizikusnak szerette volna nevelni, de vegyész lett belőle) lelke királynőjének tekintette, akit mindig szívesen vitt magával az intézetbe, vasárnaponként is, hogy beavassa a kísérletekbe. Korán művelt és naggyá akarta tenni, tanítványával együtt. Azt kellene rá mondanunk, hogy a szó igazi értelmében valós tanítóember volt *Fröhlich* professzor.

Kedves modorú, vidám természetű ember volt *Fröhlich* professzor, aki *Gelei Józseffel* közös ötletű nyomán *Szent-Györgyi Albert* professzortársat 1937-ben aranykeretezett paprikadiplomával fogadták a Dóm téren, stockholmi hazatérését követően.

Kora jelentős tudományos felfedezője, a polarizációs színkép megalkotója, *Fröhlich Pál* Szegeden, 1949. október 15-én hunyt el. *Neve és munkássága a hazai kísérleti fizikai kutatásban elvülhetetlen, sőt a nemzetközi irodalom is számon tartja. Szeged tudománytörténetében újszintén méltó hely illeti meg őt, aki 25 évesen állt az egyetem szolgálatában.*

SZABÓ MAGDOLNA

BÁTYAI JENŐ

Szoc. réal pol. 1989.

Hajnali fél ótkor a panelház szellőzőkürtjéből belopakodnak félálombba a zajok: a kétgyermekes doktornő indítja napi „házműszakját”. — Ebresztő. Ezerszer elnézést kért már érte: muszáj ilyen korán kezdenie, csak így érheti el, hogy fél hétkor már mehessenek, s ha délután hazajönnének, maradjon ideje a kicsi gyerekeire is, ne csak a háztartási robot szerepére.

Korai ebresztőjének haszna ma is — mint rendszeren — egy gondolatfűzér a firka-irkámba. Nyolc óra után pár perccel már mehetek is az írománnyal a szerkesztőségbe. (Elvégre az újságírók közhiedelem szerint ilyenkor még éppen a másik oldalukra fordulnak aludni.) A legrövidebb út a szalámigyar húсарuháza mellett — egy nyomásvon épp csak elfér rajta az autó a kétoldalt parkoló YU „felségjelű” kocsik között. A boltajtó előtt sokméteres sor.

A szerkesztőségben is. Telefonsor. Minden második hívó a jugók kivásárló turizmusa miatt panaszkodik. Még háborog, hogy a „helyszínelő” miniszter-helyettes nem ígért semmit. Követelik, tegyen valamit az újság. Tենnék. A valutakiadás visszasszágairól érkező telefonok szenvedő ügyfeleink érdekében is. Ha rajtunk múlna, azonnal orvosolnánk minden panaszt — s akkor a telefonkábél-bábelből kiszabadulva talán dolgozni is tudnánk. Más olvasói magán- és közügyekkel foglalkozni. Álom, álom...

Telefonébresztő. Országos lapnak dolgozó kollégám érdeklődik, igaz-e a hír, hogy a szegedi menedékhely alapításáról szóló cikk megjelenése után pár órával valaki az öreghégyi határreszen lévő tanyáját felajánlotta a hajléktalanoknak. Igaz. Pályatársamat izgatja, milliomos talán az illető. Nem az. — És nem is nyilvánosságra, újságban szereplésre, hírvészterésre vágyik. „Csak” jót akar tenni. Kollégám nem hiszi.

Pár perccel később közlekedési vállalat vezetői gyözködnek arról, hogy a keményedő versenyű üzleti világban nincs helye semmiféle jótékonykodásnak. Legalábbis oly módon, ahogy a kor mány gondolta a hetven éven felüliek ingyenes utaztatásával. Aminek bevezetése készületlenül érte a közlekedésieket, ezért a felemás helyzet, hogy dokumentálni próbálják, mennyit menetjegy-árbevételről esnek el, mennyit térítsen meg nekik az állam. A mi valóosainknak havonta körülbelül egymillió forintnyi igényük lehet — de pénzt még nem láttak, csak 107 ezerrel több utast az utóbbi öt hónapban. Bizonygatják, nem lenne szabad olyan szociálpolitikát csinálni, ami egy-egy vállalatra, egy-egy népgazdasági ágazatra indokolatlan terheket hárit. Ki, kinek a zsebében kotorászik és miért annyira lyukas a szocpol-zseb, hogy mindent elnyelne, s még az is kevés lenne?